

УДК 351.764

Ємець Олег Миколайович –
кандидат юридичних наук, старший
викладач кафедри спеціальної
техніки та оперативно-розшукового
документування Національної
академії внутрішніх справ

Національне законодавство України у сфері протидії злочинам проти моральності

З'ясовано особливості національного законодавства України у сфері протидії злочинам проти моральності. Здійснено аналіз ключових положень основних законів України, що регламентують протидію таким злочинам. На основі вивчення специфіки правового забезпечення цієї сфери обґрунтовано доцільність окремих змін у законодавстві.

Ключові слова: злочини проти моральності; національне законодавство; мораль; моральність.

Однією з передумов становлення державності та нормального розвитку країни є захист суспільної моралі й моральності кожної людини, що постійно зазнають різностороннього впливу, у тому числі, на жаль, руйнівного. Правоохоронні та державні органи здійснюють заходи із захисту суспільної моралі й моральності, що відображено у відповідних законах і підзаконних нормативно-правових актах, які змінюються та адаптуються до сучасних умов. Від розуміння їх особливостей суб'єктами протидії залежить ефективність діяльності щодо захисту суспільної моралі та моральності, що підтверджує важливість моніторингу законодавчого забезпечення для протидії протиправним діянням, які посягають на моральність.

Дослідженню різних проблем, пов'язаних із захистом суспільної моралі та протидією злочинам проти моральності, приділяли увагу чимало вчених і практиків, зокрема О. М. Бандурка, В. І. Василичук, М. Г. Вербенський, В. Я. Горбачевський, О. М. Джу́жа, Ю. О. Єрмаков, А. А. Небитов,

Д. Й. Никифорчук, С. С. Чернявський. Однак сьогодні залишається актуальним питання протидії протиправним діям, що посягають на моральність людей, адже для здійснення правоохоронної діяльності необхідно усвідомлювати специфіку її правового забезпечення. З огляду на зазначене, метою статті є висвітлення особливостей національного законодавства України у сфері протидії злочинам проти моральності. Відповідно до мети, ставимо завдання: розглянути ключові закони України, що регламентують протидію злочинам проти моральності, проаналізувати їх основні положення та вивчити специфіку для вироблення пропозицій щодо подальшого вдосконалення та підвищення рівня обізнаності працівників правоохоронних органів у цій сфері.

В Україні Основним Законом є Конституція [1], що має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Здійснений аналіз її положень показав, що спеціальної статті щодо захисту суспільної моралі чи моральності в ній немає. Водночас про моральність ідеться в ст. 35 Конституції України [1], де зазначено: здійснення права на свободу світогляду та віросповідання може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я й моральності населення або захисту прав і свобод інших людей. Тобто законодавець в Основному Законі заради інтересів моральності населення допускає обмеження певних конституційних прав. Крім того, у Конституції України [1] закріплено правові норми щодо запобігання та припинення злочинів загалом, а також щодо функціонування органів державної влади, що також пов'язано з протидією злочинам проти моральності.

У законодавчому забезпеченні протидії злочинам проти моральності особливе місце належить Закону України «Про захист суспільної моралі» [2], що встановлює правові основи захисту суспільства від розповсюдження продукції, що негативно впливає на суспільну мораль. Його дія поширюється на діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування в частині державного регулювання та контролю за обігом продукції сексуального чи еротичного характеру, на діяльність установ, організацій усіх форм власності, юридичних

осіб і громадян у сфері обігу відповідної продукції на території України, а також за її межами, якщо суб'єктами правовідносин є громадяни України та юридичні особи, зареєстровані відповідно до чинного законодавства України. Водночас його дія не поширюється на виробництво чи розповсюдження документальних матеріалів, художніх творів літератури, мистецтва та культури, що визнані класичним чи світовим мистецтвом, на обіг наукових, науково-популярних, публіцистичних, освітніх матеріалів із питань статі й сексу та виробів сексуального характеру медичного призначення.

У ньому розкрито терміни, що використовуються в цій сфері, зокрема: «видовищний захід сексуального характеру», «дитяча порнографія», «обіг продукції сексуального характеру», «порнографія», «продукція еротичного характеру», «продукція порнографічного характеру», «продукція сексуального характеру». Так, суспільна мораль – це система етичних норм, правил поведінки, що сформувались у суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадський обов'язок, совість, справедливість. Першим у переліку суб'єктів здійснення контролю у сфері захисту суспільної моралі визначено Міністерство внутрішніх справ України.

Статтею 21 цього Закону [2] передбачено, що порушення норм законодавства України про захист суспільної моралі, умов обігу продукції, порядку проведення видовищних заходів сексуального характеру та розповсюдження продукції, що містить елементи порнографії, тягне за собою цивільно-правову, дисциплінарну, адміністративну чи кримінальну відповідальність згідно з чинним законодавством України.

Підставою для кримінальної відповідальності є вчинення суб'єктом злочину суспільно небезпечного винного діяння, передбаченого Кримінальним кодексом (КК) України [3], проте проведений аналіз його статей показав, що ним окремо не визначаються злочини проти суспільної моралі. Водночас розділом XII Особливої частини передбачено злочини проти громадського порядку та моральності. До злочинів проти моральності, насамперед, слід віднести ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів (ст. 301), створення або утримання місць розпусти і звідництва (ст. 302),

сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією (ст. 303). Такі діяння безпосередньо пов'язані зі сферою дії Закону України «Про захист суспільної моралі» [2], але мають певні особливості.

Незважаючи на схожість понять суспільної моралі та моральності, вони дещо різняться. Не існує єдиного концептуального підходу щодо співвідношення моральності й моралі. Хоча термін «моральність» може вживатись у мові й літературі як синонім моралі, іноді – етики, у більш вузькому значенні моральність – це внутрішня установка індивіда діяти відповідно до своєї совісті та вільної волі – на відміну від моралі, яка, поряд із законом, є зовнішньою вимогою до поведінки індивіда. Нерідко моральність трактують як синонім моралі, але з часів Г. Гегеля прийнято розрізняти мораль (нім. *morality*, англ. *moral, morality*) і моральність (нім. *sittlichkeit*, англ. *morals, virtues*). Згідно з таким поділом, моральність є внутрішньою установкою людини – на відміну від моралі, яка (поряд із законом) є тільки зовнішньою вимогою до поведінки індивіда. У межах такого трактування мораль визнають «протезом моральності». Саме з моральністю пов'язано розрізнення добра та зла за умови, що індивідуум визнає ці категорії [4].

Г. Гегель тлумачить моральність як щось суто вольове, що визначає внутрішню свідомість людини. Він уважає, що особа є високоморальною тільки тоді, коли керується рефлексованою волею, тобто моральність – це якість людини, сформована завдяки зовнішнім вимогам [5, с. 240–241]. Моральність набуває значення самообізнаної свободи, яка стала природою [5, с. 245]. І. Кант визначає моральність як одне з основних понять етики, що впливає з концепції автономної моралі, і вважає, що дія є моральною лише тоді, коли під час її вчинення воля керується тільки моральним законом – категоричним імперативом, тобто виконується лише заради самого морального закону [6, с. 303].

Розглянемо позиції сучасних науковців щодо розуміння цього поняття. Моральність – внутрішні (духовні та душевні) якості людини, що ґрунтуються на ідеалах добра, справедливості, честі тощо, які виявляються у ставленні до людей і природи. Це сукупність норм, правил поведінки людини в суспільстві та природі, що визначаються цими якостями [7, с. 659]. Моральність – відповідність поведінки людей нормам моралі [8; 9, с. 800].

Це сукупність духовних якостей людини, вихованих суспільством на моральних нормах життя [10, с. 3].

З огляду на певну відмінність у тлумаченні термінів «мораль» та «моральність», ст. 21 Закону України «Про захист суспільної моралі» [2], на нашу думку, не цілком відповідає КК України [3], у жодному розділі або статті якого не вказано про відповідальність за злочини проти суспільної моралі. Пропонуємо виправити цю ситуацію шляхом доповнення ч. 1 ст. 21 Закону України «Про захист суспільної моралі» [2] таким твердженням: «В Україні кримінальна відповідальність встановлюється за вчинення злочинів проти моральності, що посягають на внутрішню установку людини діяти відповідно до своєї совісті й волі, а також на сукупність норм і правил поведінки людини в суспільстві, сукупність її духовних якостей, вихованих суспільством на моральних нормах життя». Завдяки такому доповненню буде прослідковуватися логічний зв'язок між захистом суспільної моралі та кримінальною відповідальністю за злочини проти моральності.

Подальше вивчення питання про національне законодавство України у сфері протидії злочинам проти моральності показало, що протиправні аморальні розпусні дії можуть бути передбачені й іншими складами злочинів. Так, ст. 149 КК України [3] передбачено відповідальність за вчинення торгівлі людьми або іншої незаконної угоди щодо людини. Згідно з диспозицією статті, обов'язковим елементом такої протиправної діяльності є мета експлуатації, під якою розуміються всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусову працю або примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусову вагітність, втягнення в злочинну діяльність, використання в збройних конфліктах тощо.

Крім того, зв'язок зі злочинами проти моральності прослідковується і за змістом примітки до цієї статті, у якій розкривається поняття вразливого стану особи не тільки для торгівлі людьми або іншої незаконної угоди щодо людини, а й для ст. 303 КК України [3], що передбачає відповідальність за сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією. Уразливий стан особи – це

зумовлений фізичними чи психічними властивостями або зовнішніми обставинами стан особи, який позбавляє або обмежує її здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям, збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин.

Викладене дає змогу стверджувати, що до національного законодавства у сфері протидії злочинам проти моральності належить також Закон України «Про протидію торгівлі людьми» [11], який визначає організаційно-правові засади протидії торгівлі людьми, гарантуючи гендерну рівність, головні напрями державної політики та засади міжнародного співробітництва в цій сфері, повноваження органів виконавчої влади, порядок встановлення статусу осіб, які постраждали від торгівлі людьми, а також порядок надання допомоги таким особам.

У межах ст. 1 цього Закону [11] визначено поняття торгівлі людьми, що означає здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, учинені з метою експлуатації, у тому числі сексуальної, з використанням обману, шахрайства, шантажу, уразливого стану людини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи, що, відповідно до КК України, визнаються злочином. Як бачимо, сексуальна експлуатація виділяється окремо. Проте саме вона, як і експлуатація шляхом використання в порнобізнесі, пов'язана з такими злочинами проти моральності, як ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів (ст. 301), створення або утримання місць розпусти та звідництво (ст. 302), сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією (ст. 303).

Порівняльний аналіз законодавства України та інших країн показав, що за кордоном комплекс проблем, пов'язаних із надання допомоги жертвам торгівлі людьми, насамперед, які постраждали від сексуальної експлуатації та з якими відбувались аморальні дії, може регулюватись окремим законом, як це передбачено, наприклад, Модельним законом про надання допомоги жертвам торгівлі людьми, прийнятим 3 квітня 2008 р. Міжпарламентською Асамблеєю держав-учасниць СНД [12]. Однак особливістю національного законодавства є те, що в нас п'ятий

розділ Закону України «Про протидію торгівлі людьми» [11] присвячений наданню допомоги та захисту особам, які постраждали від торгівлі людьми. Тобто питання, пов'язані з надання допомоги жертвам торгівлі людьми, передбачені Законом України «Про протидію торгівлі людьми» [11], а отже, у прийнятті окремого закону немає необхідності.

У ст. 2 зазначеного Закону [11] записано, які відносини, що виникають у сфері протидії торгівлі людьми, регулюються Конституцією України, цим Законом, іншими законами й міжнародними договорами України, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України, а також прийнятими на їх виконання іншими нормативно-правовими актами. Так, зокрема, Кабінет Міністрів України приймає відповідні документи. Наприклад, Розпорядженням від 15 лютого 2012 р. № 90-р було схвалено Концепцію Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2015 року. Згодом Постановою Уряду від 21 березня 2012 р. № 350 було затверджено Державну цільову соціальну програму протидії торгівлі людьми на період до 2015 р., метою якої визначено запобігання торгівлі людьми, підвищення ефективності переслідування осіб, які вчиняють пов'язані з нею злочини або сприяють їх вчиненню, а також захист прав осіб, що постраждали від торгівлі людьми, та надання їм допомоги.

Крім цього, робота з протидії злочинам проти моральності регламентується цілим комплексом законів України та підзаконних нормативно-правових актів, що забезпечують діяльність правоохоронних органів, а також регламентують виявлення, запобігання, припинення та розслідування злочинів.

Таким чином, дослідження питання про національне законодавство України у сфері протидії злочинам проти моральності надає можливість зробити такі висновки:

в Україні державні та правоохоронні органи, а також неурядові організації проводять роботу щодо захисту моральності громадян, яка здійснюється з дотриманням вимог чинного законодавства, у тому числі спеціально прийнятих нормативно-правових актів різного рівня;

окремого закону про захист моральності немає, але правову основу протидії злочинам моральності становлять Конституція України [1], деякі закони та інші нормативно-правові акти.

До їх переліку, насамперед, слід віднести КК України [3], закони України «Про захист суспільної моралі» [2] та «Про протидію торгівлі людьми» [11];

згідно із Законом України «Про захист суспільної моралі» [2], порушення норм законодавства України про захист суспільної моралі, умов обігу продукції, порядку проведення видовищних заходів сексуального характеру та розповсюдження продукції, що містить елементи порнографії, тягне за собою, у тому числі, кримінальну відповідальність. Однак КК України [3] не визначає окремого злочину чи злочинів проти суспільної моралі, натомість його розділ XII Особливої частини передбачає злочини проти громадського порядку та моральності. Для узгодження Закону України «Про захист суспільної моралі» з КК України [3] в цій частині пропонуємо до цього Закону внести обґрунтовані вище доповнення.

Результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення національного законодавства України у сфері протидії злочинам проти моральності, підвищення рівня обізнаності щодо особливостей правового забезпечення боротьби з цими злочинами зацікавленими суб'єктами, а також під час здійснення подальших наукових розробок у межах зазначеної проблематики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Про захист суспільної моралі : Закон України від 20 листоп. 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 14. – Ст. 192.
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
4. Моральність [Електронний ресурс] / Вікіпедія. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C>.
5. Гегель Г. Работы разных лет : [в 2 т.] / общ. ред. А. В. Гулыги. – М. : Мысль, 1971. – Т. 2. – 630 с.

6. Философский энциклопедический словарь / [авт.-сост. С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичев и др.]. – 2-е изд. – М. : Сов. энцикл., 1989. – . – Т. 2. – 1971. 630 с.
7. Большой толковый словарь русского языка / сост. и гл. ред. С. А. Кузнецов. – СПб. : Норинт, 2000. – 1536 с.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Електронний ресурс] / Вид-во «Перун», 2005. – Режим доступу : [http://www.lingvo.ua/uk/LingvoDictionaries/Details?dictionary=Explanatory%20\(Uk-Uk\)](http://www.lingvo.ua/uk/LingvoDictionaries/Details?dictionary=Explanatory%20(Uk-Uk)).
9. Словник української мови : [у 11 т.]. – К. : Наук. думка, 1973. – . – Т. 4. : І–М. – 1973. – 840 с.
10. Словарь терминов / [авт.-сост. Ю. В. Рождественский]. – М. : Наука, 2002. – 88 с.
11. Про протидію торгівлі людьми : Закон України від 20 верес. 2011 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 19–20. – Ст. 173.
12. Модельный закон об оказании помощи жертвам торговли людьми [Электронный ресурс] : постановление Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ от 3 апр. 2008 г. № 30–12. – Режим доступа : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=997_i43.